

از من انتقاد کنید!

معلم و تفکر انتقادی در کلاس درس

لیلا سلیقه‌دار
مشاور آموزشی

با نزدیک شدن به روزهای پایان سال تحصیلی، یکی از اقدامات معلم، جمع آوری اطلاعات برای تصمیم‌گیری‌های نهایی در سال جاری و نیز برنامه‌ریزی سال آینده است. به همین سبب از دریافت نظرات و نقدهای کلاس درس استفاده می‌کند. ممکن است در طول سال تحصیلی نیز از این اقدام مهم استفاده کند، اما بررسی‌های نهایی نمای روشن‌تری را از راه نشان می‌دهد. تفکر انتقادی و توانایی نقادی از جمله مهارت‌هایی است که می‌تواند برای معلم مفید و نیز در طراحی آموزشی مؤثر واقع شود.

منتقدانه فکر کنیم

تفکر انتقادی یا تفکر نقادانه^۱ برخلاف تصور عموم به معنی انتقاد یا

عیب‌جویی کردن نیست. نقادی این امکان را می‌دهد که موقعیتی را بر اساس همه‌ی حقایق و اطلاعات موجود درک کنیم. تفکر انتقادی موجب می‌شود حقایق، داده‌ها و سایر اطلاعات مرتب و سازمان‌دهی شوند، مسئله بر اساس آن‌ها بررسی شود و در نهایت راه‌حل‌های مؤثری به دست آیند. با این نگاه، حقایق و اطلاعات مربوط به مسیر یادگیری در کلاس شما چگونه است؟ آیا نشانه‌ها مؤید این هستند که طراحی آموزشی بی‌نقصی در اختیار دارید یا لازم است در برخی موارد اصلاحاتی داشته باشید؟

خرده‌مهارت‌های تفکر انتقادی

تفکر انتقادی در دسته‌ی مهارت‌های زندگی قرار دارد و شامل مجموعه‌توانایی‌هایی است که هریک مبنای شکل‌گیری و تقویت نقادی است. گستردگی این مهارت به گونه‌ای است که در برخی خرده‌مهارت‌ها

با دیگر توانایی‌های زندگی آمیختگی دارد. در جدول شماره ۱ به مهارت‌های فرعی مرتبط با تفکر انتقادی اشاره شده است. برای مطالعه‌ی بیشتر، منابع پیشنهادی در رمزینه توصیه می‌شود.

تأمل، یار انتقاد

در فرایند یاددهی‌یادگیری، معلم بازوی اول نقادی است. او می‌تواند از طریق توانایی حرفه‌ای خود، کلاس درس و فرایند آموزشی را نقد و بررسی کند و صرفاً نیازی به رسیدن روزهای پایانی سال تحصیلی ندارد. در نقطه‌ی مقابل، اتفاقاً لازم است معلم بتواند با تبسجی مداوم جریانات آموزشی، از آنچه در حال انجام است، اطمینان حاصل کند و گام بعدی را با قدرت و قوت بیشتری بردارد. تدریس تأملی از جمله‌ی این حرفه‌مندی‌هاست.

تدریس تأملی فرایندی است که در طول آن معلم درباره‌ی آنچه در کلاس انجام داده یا مشغول ارائه‌ی آن است، تفکر می‌کند. این فرایند شامل تجزیه و تحلیل تمام روندی است که معلم به‌منظور ایجاد یادگیری در دانش‌آموزان طی می‌کند.

بررسی این روند و تفکر و تأمل در آن با تکیه بر برخی پرسش‌های اساسی صورت می‌گیرد. این پرسش‌ها غالباً بر اجزا و بخش‌های گوناگون و مؤثر بر فرایند یاددهی‌یادگیری مبتنی هستند. برای نمونه دو پرسش صفحه‌ی بعد از پرتکرارترین و مهم‌ترین مواردند:

جدول ۱

خرده‌مهارت‌ها	مهارت‌های اصلی	ردیف
طبقه‌بندی کردن	تفسیر کردن	۱
پرده برداشتن از دلالت‌ها		
تبیین معنا	تحلیل کردن	۲
بررسی ایده‌ها / افکار		
روشن‌سازی و درک ادله	ارزیابی کردن	۳
تحلیل ادله		
ارزیابی ادعاها	استنباط کردن	۴
ارزیابی ادله		
جست‌وجو / درخواست شواهد		
گمانه‌زنی درباره‌ی جایگزین‌ها		
نتیجه‌گیری		

مشاهده شود. برای این منظور می‌توانیم از دریافت نظرات، بدون مشخص بودن نام هر دانش‌آموز، بهره‌مند شویم. اما ارزشمندی این قبیل اقدامات وقتی است که معلم تلاش کند تا به دانش‌آموزان شیوهی نقادانه را آموزش دهد و در عین حال از آن‌ها درباره‌ی مواردی سؤال کند که در حیطه و محدوده‌ی دانش و توانایی‌شان است.

بارش فکری

از دیگر مواردی که موجب می‌شود نظرات دانش‌آموزان همراه با راه‌حل‌های پیشنهادی به دست آید، بهره‌مندی از روش بارش فکری یا ایده‌گرفتن از آن است. در چنین شرایطی دانش‌آموزان در یک گفت‌وگوی کلاسی شرکت می‌کنند و پیرامون یک موضوع به ارائه‌ی نظرات خود می‌پردازند. برای مثال معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد درباره‌ی چنین سؤال یا جمله‌ی ناتمامی نظر دهند:

چه کاری انجام دهیم تا کلاس شادتری داشته باشیم؟

اگر می‌توانستید چیزی را در کلاس تغییر دهید،

مجموع نظرات دریافتی به معلم کمک می‌کند بررسی دقیق‌تری از روند کلاسی داشته باشد.

دنیای تازه؛ یادگیری منتقدانه

از جمله ضرورت‌ها در فرایند یاددهی یادگیری این است که معلم با اصلاح و غنی‌سازی این فرایند زمینه را برای یادگیری آسان و عمیق دانش‌آموزان فراهم آورد. این موضوع نیازمند آن است که علاوه بر معلم، دانش‌آموزان نیز درباره‌ی یادگیری خود تأمل و با نقادانه‌ی مسیر یادگیری را تحلیل و بررسی کنند. از این اقدام می‌توان با عنوان «یادگیری تأملی» یاد کرد.

بدین طریق دانش‌آموزان نیز در روند یادگیری تأمل می‌کنند، فعالیت یادگیری خود را بررسی کرده و شیوه‌های اصلاحی را همان زمان به کار می‌گیرند. با یادگیری تأملی، دانش‌آموزان می‌توانند درباره‌ی یادگیری خود آگاهی بیشتری کسب کنند و در حین یادگیری، تغییرات سودمندی را ایجاد کنند. معلمان در کنار دانش‌آموزانی که اهل تأمل و تفکرند، نتیجه‌ی یادگیری اثربخش را محقق می‌کنند.

آیا دانش‌آموزانم به خوبی یاد می‌گیرند؟

چه چیزی موجب عملکرد خوب یا بد من و دانش‌آموزانم می‌شود؟

انتقاد بدون معطلی

به‌منظور تکمیل رویه‌ی بررسی، نقادانه‌ی و اثرگذاری بر طراحی آموزشی، معلم می‌تواند مواردی را به‌صورت دوجانبه از سوی خود و نیز دانش‌آموزان در کلاس درس دنبال کند و در نظر داشته باشد. این اطلاعات ناب نتایج فوری را برای تغییر مسیر معلم به همراه دارد.

مثال‌های جدول شماره ۲ راهنمای خوبی برای حصول این نتیجه هستند.

در آینده مخاطب

شما هم در دوران تحصیل خود صندوق‌های نظرخواهی را به‌خاطر دارید که به‌طور معمول در سالن مدرسه قرار داده می‌شدند؟ از دیرباز دریافت نظرات دانش‌آموزان و مخاطبان به‌صورت ناشناس مطرح بوده است و برای اینکه دانش‌آموزان بتوانند بدون نگرانی از شناسایی خود نقادانه به بررسی و نظردهی بپردازند، شیوه‌هایی به کار می‌رفت. اما امروزه دیگر

جدول ۲

مشاهده در کلاس

در رفتار دانش‌آموزان نشانه‌های از جذابیت تدریس مشاهده می‌کنم؟

دانش‌آموزان از کدام بخش از کلاس بیشتر لذت می‌برند؟

کدام بخش از مطالب را دانش‌آموزان بهتر یاد گرفته‌اند؟

آیا دانش‌آموزان در تعامل با یکدیگر و کلاس درس هستند؟

آیا همه‌ی دانش‌آموزان در تمام فعالیت‌های یادگیری شما مشارکت دارند؟

پرسش معلم از خود

در تدریس چه تغییراتی بدهم تا جذاب شود؟

چه چیزی را کم و زیاد کنم تا نتیجه بهتری به دست آید؟

در سطوح یادگیری چه تغییراتی ایجاد کنم تا یادگیری را عمیق‌تر کند؟

برای ایجاد تعامل بیشتر در کلاس چه اقداماتی انجام دهم؟

وضعیت فعالیت‌های مشارکتی در کلاس چگونه است؟